

Frok ZEFI, famullitar, Zagreb

NË UDHËKRYQ TË BOTËVE

Shqiptarët u gjenden në kufi mes botës greke dhe romake, nën ndikimin e Bizantit dhe të Romës, dhe atë në mënyrë kulturore, politike dhe fetare. Deri në depërtimin e turqve ajo ishte tokë krishtere, e atëherë në territorin shqiptar lajmërohet feja dhe kultura islame.

Në fillim të shekullit XV Shqipëria ishte shtet ku ekzistonin diferenca shoqërore. Shteti ishte krijuar dhe funksiononte si të gjitha shtetet evropiane. Meshtarët – priftërinjtë dhe fisnikët paraqitnin shtresën e privilegjuar, ishin të shkolluar dhe shërbeheshin me libra dhe me gjuhën latine, kurse fshatarët dhe barinjtë pa përjashtim flitnin gjuhën popullore dhe ruajtën tregimet dhe traditat popullore me këngët epike dhe heroike.

Në trojet e Shqipërisë në atë kohë hetoheshin dy rite fetare njëra ishte bizantine me rite lindore, tjetra ishte latine me rite perëndimore. Dallimi mes tyre ka qenë në ritet fetare e jo aq në dogmën fetare. Territori i Shqipërisë i ka takuar patriarkatit Romak dhe nuk është çudi që autoritetin e papës në kishë e ka pranuar kleri së bashku me besimtarët e dy riteve fetare. Fisnikët shqiptarë janë martuar dhe bijat e tyre i kanë martuar duke mos shikuar përkatësinë rituale fetare dhe kombëtare. Për ta më me rëndësi kanë qenë shtresat e fisnikërisë se sa dallimet tjera

Shqipëria në kohën e Skënderbeut nuk ka qenë një shtet kompakt, por ka qenë tokë e ndarë në pjesë të vogla në pronësi së fisnikëve. Në rast lufte, sipas madhësisë së pronës, çdo fisnik,

ipeshkëv apo murg ka qenë i detyruar të jepte një numër të caktuar të ushtarëve bujkrob, e kjo ushtri nuk ka qenë e bashkuar dhe as e ushtruar mirë. Të gjithë fisnikët janë konsideruar si përfaqësues të tërë krishterimit, edhe pse ishin të nënshtruar ndikimeve të ndryshme. Për këtë qartë flet kulti i shenjtit Gjon Pagëzuesi Vlladimiroviq (Shën Vlladimiri), reliktet e të cilit respektohen në Elbasan prej vitit 1215, ndërtimi i të cilit edhe sot përkrahet në Kishën Ortodokse në Shqipëri. Gjithashtu Kisha Ortodokse e Serbisë e ruan kultin e princezës katolike me origjinë shqiptare Angjelina Arijaniti, e martuar për despotin Gërgur Brankoviqin e verbër, duke e quajtur “nënë e zotësisë dhe despote”.¹

Personalitet i të gjitha kohëve

Të mëdhenjtë, artistët, shpikësit, shenjëtarit dhe në tërësi njerëzit që janë marrë me të mirën e përgjithshme, i takojnë njerëzimit. Shembulli i jetës, veprave dhe qëndrimeve të tyre jetësore i bëjnë të pa mundshëm që ata të mbesin të izoluar vetëm në ndonjë vend të ngushtë pronësie, rrethi apo populli. Kështu që edhe heroi ynë kombëtar shqiptar u bë kushëri i malazezëve dhe serbëve me emrin Gjorgj Kastrioti- Skënderbeu, deri sa në të njëjtën kohë të kroatët cekët si katolik praktik Juraj Kastriotiq, hero guximtar “Për kryq të nderit dhe lirinë e artë”, shembull i çdo kroati se si duhet të luftohet për fe dhe për atdhe.

Sot një pjesë e madhe e popullit tonë i takon bashkësisë fetare islame. Kundër zgjerimit të Perandorisë Osmane në trojet shqiptare u angazhua Skënderbeu bëri përpjekje më të gjitha aftësisë e mendjes dhe të zemrës. Për shkak të dashurisë së zjarrtë për atdhe, guximit si dhe për sukseset e tija në luftërat për liri të popullit dhe atdheut, pikërisht, rilindësit shqiptarë në Gjergj Kastriotin Skënderbegun zbulojnë hallkën, e cila bashkon shqiptarët myslimanë, ortodoksë dhe katolikë në përpjekjet e tyre për çlirim dhe bashkimit kombëtar.²

¹ fra Lovro Mihačević, Crnice albanske povijesti, Sarajevo 1912. str. Josip Antolović, S. duhovnim velikanima kroz svibanj, Zagreb 1978, str. 233-235).

² Zef Mirdita, Skënderbeg i Kristjanitet, Hrvatsko slovo, Zagreb, 16, siječnja 1998, str. 7.

Ishin dy Skënderbega

Mendoj se është mirë të ceket, që të mos vjen deri te ngatërrimi. Në këtë vit festojmë 699 vjetorin e lindjes së Gjergj Kastriotit -Skënderbeut (1404 – 1468) i cili ishte biri i Gjon Kastriotit, sundimtarit të Krujës. Ky është heroi unë kombëtar, luftëtar i pavarësisë së Shqipërisë dhe kundërshtar i zjarrit kundër Turqve.³ Skënderbeu i dytë ishte malazezi sanxhak – begu (1513 – 1529) Stanisha, i islamizuar, biri me i vogël i Ivan Crnojeviqit, sundimtarit të Malit të Zi. Atë e islamizoi dhe e quajti Skënderbeg sulltan Mehmeti. Ky Skënderbeg e pati rezidencën në Zhabjak. Ai e shpalli Malin e Zi vend blegtor, kurse për shkak të ankesës së popullit në veprimet e tija u bë regjistrimi i popullsisë i vitit 1523. Metropolit i Malit Zi Vasillije Petroviqi në Historinë e tij të Malin e Zi i përshkruan familjet Kastrioti dhe Crnojeviq si miq të lidhur me lidhje martese, edhe pse tek malësorët e edukuar në mënyrë patriotike “gjaku i gruas” është konsideruari “lidhje e hollë”.⁴

Skënderbeu dhe papet

Mihaqeviq sjell lajmin për letrën e Gjergj Kastriotit të datës 12 gusht të vitit 1445 dërguar sultan Muratit në të cilën nënshkruhet si “ushtar i Jezusit dhe prijës i Shqipërisë dhe i Epirotit”. Më 1444 Skënderbeu më të vërtetë i bashkoi prijësit dhe fiset shqiptare në Lezhë, ku e formoi Lidhjen Shqiptare dhe ku u zgjodh njëzëri komandant suprem i ushtrisë shqiptare. Ai ishte i vetmi i që njihte strukturën dhe taktikën e ushtrisë turke, kështu që tani kishte mundësi të organizonte një mbrojtje të suksesshme të Shqipërisë. Një vit para kësaj (1443) ai e braktisi sulltanin si dhe ushtrinë e tij dhe u kthye në vendlindje, ku haptas u deklarua i krishterë.⁵

Pra nuk është çudi që papët e asaj kohe Kalisti i III dhe Piu i II i dhanë Skënderbeut titullin e “Athleta Christi”, “Defensor fidel” apo “Christi popugnator acerrimus” (Ushitari i Krishtit, Mbrojtësi i fesë, Mbrojtësi tejet i flakët i Krishtit). Mirëpo papët nuk mbeten vetëm në

³ Enciklopedijski leksikon – mozaik znanja, Istorija, Beograd 1970, str. 322.

⁴ Enciklopedijski leksikon – mozaik znanja, tom. 5, Istorija, Beograd 1970, str. 622.

⁵ Fra Lovro Mihačević, Crnice albanske povijesti, Sarajevo 1912. str.

dhënien e titullit. Kalisti i III në vitin 1457 i dërgon “burrit madhështor, Skënderbeut, sundimtarit të Shqipërisë” ndihmë financiare.⁶

Papa Piu II organizoi ushtrinë krishtere kundër turqve dhe deshi personalisht ta kurorëzojë Skënderbeun për mbret të Shqipërisë. Mirëpo deri te kjo nuk erdhi sepse papa vdiq gjatë rrugës për në Shqipëri, në Ankonë, natën mes 15 dhe 16 gusht të njëjtin vit.⁷

Skënderbeu dhe kroatët

Për marrëdhëniet mes Skënderbeut dhe Dubrovnikut mund të shkruhet një studim i posaçëm, mirëpo me këtë punë nuk do të merrem me këtë rast. Në vitin 1444, më 4 gusht, me shkresë nga Kruja (Akhisara) Skënderbeu i premtoi ndihmë ushtarake Vlladislavut mbretit hungarez – kroat, e cila do të përbëhej prej 30 mijë ushtarëve shqiptarë. Mirëpo despoti serb Gjurgj Brankoviç u bë besnik i turqve dhe paqes së Segedinit, dhe nuk lejoi kalimin e ushtrisë shqiptare nëpër tokën e tij, kështu që erdhi deri te humbja e ushtrisë së krishterë dhe vrasja e mbretit të Varna.⁸ Nga Dubrovniku më 13 gusht 1450 i erdhi lajmi Huniadi dhe mbretit të Bosnjës Stjepanit, së turqit e kanë rrethuar qytetin e Stjepanit- Herceg dhe qytetin e Skënderbeut-Krujën. Për qëndresë kundër osmanëve i duhej të ruhej nga armiqësia e brendshme si dhe nga grindjet.⁹ Në këtë luftë kundër Skënderbeut sulltani përdori topat, prej të cilëve vetëm njëri gjuante gogla të rënda rreth 400 libra, (rreth 190 kg).¹⁰

Se në mes dinastive ka ekzistuar marrëveshja, shihet nga dispozitat e përmendura të papës Kalistit III-të, të hollat e marra nga e dhjeta në Dalmaci duhet të ndahen në pjesë të barabarta në mes mbretit të Hungarisë, mbretit të Bosnjës dhe Skënderbeut sunduesit të Shqipërisë.¹¹

Mbreti boshnjak Stjepan Tomasheviç, në vitin 1461, papës Piu II-të ia dërgoi delegacionin e tij, duke e lutur për ndihmë në rast se sulltani sulmon Bosnjën, gjë që pritej momenti i sulmit të sulltan

⁶ Eusebius Fermendžin. *Acta Bosnae...* Zabrabia 1892., str. 232 i 233.

⁷ Vjkoslav Klaić, *povijest Hrvata*, ton 3. Zagreb 1972, str. 353.

⁸ Kljaić Vjekoslav, op citatum, str. 232.

⁹ Eusebius Fremedžin. op citatum, str. 210.

¹⁰ Šunjić Marko, *Bosna i Venecija*, Sarajevo 1996, str. 379.

¹¹ Eusebius Fremedžin, op citatum, str. 232.

Mehmetit. Tomasheviqi njëherit i lajmëroi papës se tashmë ka kërkuar ndihmë ushtarake nga hungarezët, venedikasin dhe Gjergji shqiptar.¹² Skënderbeu ka qenë mik edhe më herceg Stjepan Kosaçin. Kjo miqësi ka qenë e qartë në momentin kur i biri i hercegut Vlladisllavi u lidh me osmanët kundër babait të vetë. Në fillim të vitit 1463 Stjepan Kosaçi e dërgoi delegacionin te venedikasin, dubrovnikasin dhe të Skënderbeut. Deri sa dubrovnikasin në mënyrë diplomatike ngurruan të mos japin përgjigje përfundimtare, Skënderbeu i premtoi ndihmë Kosaçit. Me këtë lajm të gëzuar u kthye delegacioni nga Shqipëria në Split në fillim të marsit. Disi në të njëjtën kohë Vlladisllavi solli rreth 15.000 turq kundër babait të tij dhe akingjit turk u shpërndan nëpër Bosnje. Venedikasin ngurruan të japin lejen ushtrisë së Skënderbeut për të kaluar nëpër territorin e tyre dhe kështu Bosnja ra.¹³

Sa ishin të forta lidhjet mes Skënderbeut dhe kroatëve shihet edhe në listën e familjeve fisnike boshnjake, ku është e shënuar edhe familja "Castriotch de Castrioti in provinca Az in Epiro".¹⁴

Për të njëjtën arsye në të gjitha stemat e njohura kroate mund të gjejmë stemën e Skënderbeut dhe stemën e Shqipërisë.¹⁵

Është interesante të ceket se populli kroat e ruajti kujtimin e Skënderbeut. Kur në vitin 1664 tragjikisht pësoi bani kroat dhe prombreti Nikolla Zrinski, në epitaf shkruajtën se ishte "Akil, Leonida dhe Skënderbeu i ringjallur" (Skenderbegh redivivus).¹⁶

Në shënimet e françeskanëve boshnjakë Fra Nikolles Lashvaninit (1702-1750) dhe Fra Bones Benliques (1708-1785) është përshkruar gati me të njëjtat fjalë ngjarja e vitit 1443. "Juraj Kashtriotiq (nga Turqit i emëruar Skënderbe) prijësi i arbanasve, ishte quajtur mbret".¹⁷

¹² Grupa autora, *Povijest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1942, str. 556.

¹³ E. Fremedžin, op citatum, str. 252 i Šunjić Marko, *Bosna i Venecija*, Sarajevo 1996, str. 359.

¹⁴ Eusebius Fremedžin, op citatum, str.560.

¹⁵ Tako Skenderbegov grb donosi Grbovnik Korjanić-Neorić iz 1595. Fojnički grbovnik, Wappenbuch Der, Adel des Koenigreichs Dalmatien od Carl Georga riednicha Neyer von Rosenfeld, Nurnberg 1873, i Der Adel von Kroatien und Slavonien od dr. Ivana Bojančića. Nurnberg 1899, a grb Albanije Sematographia Pavla Rittera Vitezovića, Zagreb 1701 i 1702).

¹⁶ Bengel fra. Nikolaus, *Aannallium eremi – coenobiticorum ordinis s. Pauli primi eremitas, voluminis secundi. Posonii (Bratislava), 1742.*

¹⁷ Benilić fra. Bono, *Ljetopis sutješkog samostana*, Sarajevo 1979, str. 33.

Fra Nikolla Lashvanini me vitin 1444, e përshkruan tragjedinë tek Varna dhe për fatkeqësinë e kobshme të ushtrisë krishterë akuzon despotin serb Gjurgjo Brankoviqin, i cili “Jurjes mbretit arbanasve ja ndërpreu rrugën që mos t’i ndihmojë Lladisllavit. Për këtë arsye Juraj mbreti dhe prijësit tjerë boshnjakë, duke dëgjuar zërin e pafat të Lladisllavit, si armik e sulmuan despotin e pafajshëm të rrethit duke e robëruar dhe djegur.¹⁸ I njëjti, fra Nikolla, përshkruan ngjarjen e vitit 1461, shkuarjen e delegacionit boshnjak në Romë të papa Piu II, të cilin mbreti boshnjak Stjepan Tomasheviq e lajmëroi se sulltan Mehmeti me siguri do të niset për në Bosnje dhe shtoi “në këtë fatkeqësi kërkova ndihmë nga hungarezët, venedikasit dhe Jurja Shqiptari”.¹⁹

Edhe shkrimtari dhe veprimtari i njohur boshnjak fra Filipi nga Oqevja (1700-1783) dëshironte të shkruante për Skënderbeun dhe ta madhëronte veprën e tij heroike. Ai në Bosnjën turke nuk mundi dhe nuk guxoi t’i përshkruan humbjet turke në luftërat me ushtrinë shqiptare të Skënderbeut. Për këtë arsye dha shembull ilustrativ “lexohet se në jetën e kalorësit në zë Kashtriotiqit, të cilin shumica e quajnë SkEnderbeg, sE kishte shpatën dhe me një goditje, sado që i madh të ishte kau, ia priste kokën dhe ajo do të rrokullisej. Me të dëgjuar për këtë sulltan Mehmeti II, kërkoi që kjo shpatë t’i dërgohet, dhe ja dërguan. Mirëpo askush nuk e arriti famën e tij, që me një goditje t’a këpuste kokën kaut. Dyshuan që nuk ia dërguan shpatën e vërtetë; kur dëgjoi Kastrioti SkEnderbe, ju tha; ua dërgova shpatën, mirëpo nuk ua dërgova të djathtën time.”²⁰

Nga poetët e Dubrovnikut, të cilët e cekin Skënderbeun, do t’i përmendi vetëm dy. Shkrimtarët e Dubrovnikut ndonjëherë Shqipërinë e quajnë edhe SkEnderija, që d.m.th., toka e Skënderbeut. Ivan Gundilliq në veprën e tij “Osmani” cek heroizmin e Skënderbeut dhe luftërat kundër turqve në strofat e tij.

“Me ta Gjergji skënderbeu
dëbuesi i fuqive turke
nëpër botë fluturojnë të gjitha
Kalorësia e tij në beteja vepron”

¹⁸ Lašvanin fra. Nikola, op. citatum, str. 108.).

¹⁹ Lašvanin fra. Nikola, op. citatm str. 201.

²⁰ Zirdum fra. Andrija, Filip Lastrić Očevač, Zagreb 1982, str. 150.

Kështu poeti i mirënjohur Ivan Gunduliq (1589-1638) duke madhështuar heroizmin e ushtarëve të krishterë, nuk e harron edhe Gjergj Kastriotin tonë.²¹

Dubrovnikasi i dytë të cilin do ta përmendi është Brno Gjamaniç – Zamanje (1735-1820). Ai më parë ka qenë jezuit, dhe me pezullimin e Shoqërisë Jezuite, u bë prift diocezan në Dubrovnik. Përktheu në gjuhën latine Odisen e Homerit. Dëshironte edhe në gjuhën kroate ta përshtaste Iliaden dhe Odisen, mirëpo nuk e njihte mirë gjuhën amtare. Ai dëshmon për përhapjen e poezive popullore kroate mbi Skënderbeun, Sibirinjan Jankin dhe princin Markun, kurse si klasik është ankuar që kroatët nuk i madhërojnë heronjtë grekë dhe trojanë

“... me poezitë ilirike dhe me këto do të ankojem
Veprat e të parëve grekë dhe trojanë t’i njohim më mirë
Se sa gjatë ka luftuar Skënderbeu hero
Apo Sibirinjan ose e djathta e Markut të zemëruar”.²²

Famën e Skënderbeut në popullin e thjeshtë kroat e solli françeskani dhe poeti dalmatin fra Andria Kaçiq Mioshiq (1704-1760) me pesëmbëdhjetë poezi për Gjergj Kastriotin dhe mejdanet e tij, në përmbledhjen me titull “Biseda e këndshme e popullit sllav”. Kjo përmbledhje deri më sot arriti rreth 60 botime, kurse të kroatët është libri i dytë me botime, pas Biblës. Kështu që barinjtë e thjeshtë kroatë dhe bujqit dëgjuan për Gjergj Kastriotin dhe nëpërmjet poezive të Kaçiqit dhe e pranuan atë si hero të vetin.²³

Përpos veprës “Biseda e këndshme e popullit sllav” Kaçiqi ka shkruar edhe “Korabljičen”. Kjo është një kronikë nga zanafilla e botës deri në kohën e autorit. Në këtë kronikë, Kaçiqi, në tregimin e shkurt “Lufta e kalorësve të Gjergj Kastriotit, princit dhe prijësit nga Arbanija” përshkruan jetën e Skënderbeut. Lexuesi i cili dëshiron më tepër të dijë për Gjergj Kastriotin i preferon që t’ju përvishet autorëve të jashtëm dhe “disa pjesëve të Sagredes, Barlecijes, Giamarijes dhe

²¹ Gundulić Ivan, Osman, pjeftvanje treće, redak 97 – 100. Pet stoljeća hrvatske književnosti, Zagreb 1964, svezak II, str. 33).

²² Đamonjić – Zamanja, Đrmo, poslanica Đankuli Franovu Volnitiću Dubrovčaninu, redak. 17 – 20, Hrvatski latinski, svezak II, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Zabreb 1970, str. 557.

²³ Kačić – Miošić. Andrija, Razgovor ugodni naroda slovinskoga i Korabiljača. Pet stoljeća hrvatske književnosti, Zagreb 1967.

Breshaninit e të tjerëve”.²⁴ Në listën e “prijësve dhe fisnikëve të popullit sllaven” Kaçiqi shënon edhe familjen “Kastritiq, prijësin ose princin nga Shqipëria nga ky fis ishte Gjergj Kastrioti i ashtuquajtur i Skënderbeg, i cili tërë kohën e jetës tij më turq bëri luftë dhe çdo herë ngadhënjeu”.²⁵ Ngjashëm duke shkruar për luftëtarët, heronjtë dhe mbretërit, bashkëkohësi tragjik i Kaçiqit, fra Filish Grabovac (1697-1749) në veprën e tij “Lulëzimi i bisedës së popullit dhe gjuhës ilirike ose kroate...” në prozë dhe në strofa foli edhe për “shtëpinë e Kastriotit” (familja Kastrioti).²⁶

Për t’u njohur me përmbledhjen e vjershave të Kaciqit edhe ata që nuk dinin kroatishten, fra Emerik Paviq duke botuar më 1764 dhe 1768 në Budime interpretimet e lirë poetike në gjuhën latine sjell përmbajtjen e poezive të Kaçiqit. Kështu që tek ne arriti edhe poezia e tij latine “Rymtus de Georgio Kastriotiq dicto Scandebego”. Paviq në këto poezi këndoi në vargje të metrikës sikur himnin “Stabat mater Dolorosa” (“Rrinte Zoja tuj lotue”), edhe kjo mund të këndohet me të njëjtën melodi.²⁷ Mendoj se me këtë paraqitje nuk përfshihet e gjithë ajo që publikuan poetët dhe shkrimtarët kroatë për Gjergj Kastriotin Skënderbeun.

Skënderbeu në diasporën shqiptare

Shqiptarët për shkak të përndjekjeve të përgjakshme fetare shpeshherë kanë qenë të detyruar të mërgojnë jashtë vendeve të tyre. Kështu ka koloni shqiptare në Sicili dhe në Kalabri. Koloni shqiptare pati edhe në Qiprovac, Budim, Arbanasi afër Zarës, sipas gjitha gjasave dhe në Arbanija afër Trogirit, në Zhumberak, në Osjek, në fshatrat e Sremit: Hrtkovci dhe Nikinci.

Në vitin 1839 në “Danica ilire” prifti kelmendas nga Sremi Stjepan Marjanovic për ta thoshte kështu: “Këndojnë këngë të ngjashme me

²⁴ Stari pisci – hrvatski knjiga 28. Djela Andrije kaliča Miošića, Korabljica – Zagreb 1964, str. 285 – 288.

²⁵ Stari pisci – hrvatski, knjiga 28. Djela Andrije kaliča Miošića, Korabljica – Zagreb, str. 291.

²⁶ Kačić – Miošić, Andrija, Razgovor ugodni naroda slovinskoga i Korabljica. Pet stoljeća hrvatske književnosti, Zagreb, 1967. str. 8.

²⁷ Forko Josip, Crtica iz slavonske književnosti 18, stoljeća. Vinkovci 1994, str. 34.

meloditë kroate. Në këngë më së shumti kremtojnë heronjtë e vjetër të tyre, më së tepërmi Skënderbeun”.²⁸

Në Hrtkovac deri në Luftën e Parë Botërore ishte kafeneja e quajtur Skënderbeu dhe ishte e zbukuruar me portretin e tij të punuar në terakota.²⁹

Do të duhej të studiohen këngët e mbledhura sipas Franjo Kuhac-it dhe të vërtetohej a ka aty ndonjë këngë kushtuar Skënderbeut. Kuhaci në vitin 1894 i ka vizituar kelmendasit në Hrtkovci dhe në Nikinci, duke u interesuar për begatinë e tyre popullore.³⁰ Bibliotekat e famullive Hrtkovci dhe Nikinci kishin libra shqipe, bile fjalor dhe gramatikë shqipe dhe doktrinën e krishterë. Në listën e librave në Nikinci, pas vdekjes së famullitarit Petar Male, gjendet një vëllim me lidhje të fortë “De imperio et de vita Georgi Kastrioti a Marino Barletio”. Meshtarët me siguri i kanë treguar popullit mbi ngjarjet e Skënderbeut dhe kështu i kanë entuziazmuar shqiptarët kelmendas me veprat e tija heroike.³¹ Pas zhdukjes së gjuhës shqipe te shqiptarët e Sremit, ata gjatë kremtimeve familjare i kanë kënduar si të tyre këngët nga libri i Kaçiqit “Razgovor ugodni...” këngën mbi dyluftimin e Gjergj Kastriotit, letra si Gjergj Kastrioti iku prej car Muratit dhe e sundoi Shqipërinë, kënga mbi luftën e Gjergj Kastriotit dhe car Muratit 1443, si car Mehmeti planifikonte vrasjen e Skënderbeut 1454, si dhe mbi atë si Sinovac Jurin, me emër Amegja, iku në Carigrad për të marrë mbretërinë e Shqipërisë 1456, dhe së fundi kënga prej Ferdinandit dhe Gjergj Kastriotit.³²

Besoj se ngjashëm kanë vepruar edhe shqiptarët që kishin ikur në vende dhe toka tjera, duke ruajtur kujtimin mbi atdheun e humbur dhe duke kremtuar heronjtë e tyre kombëtar.

²⁸ Marjanović Stjepan, Klementinci u Sremu, Zagreb, 1839, Danica Ilirska, br. 8 i 9.

²⁹ Zefiq Frok. Albanci Klementinci u Hrtkovcima i Nikincima, Zagreb, 1997, str.

151.

³⁰ Kuhac D.s. Die Klementiner in Slavonien, Agramer tagblatt, 24.XII.1894.

³¹ Visitatio Canonica, 26.VII.1836, Dijecezenski Arhiv Djakovo.

³² Zefi Frok, Albanci Klementinci u Hrtkovcima i Nikincima Zagreb. 1997, str. 154.

Kryesia e punës nga e djathta: Prof. Dr. Fehmi Rexhepi, Prof. Dr. Oliver Schmitt, Prof. Dr. Pajazit Nushi, Prof. Dr. Kasem Biçoku